Karol Kaźmierczak

AZ ELLENTMONDÁS KÖZEGE – A LEHETŐSÉG KÖZEGE*

Kutatva, ami Közép-Európa különbözőségét és formáját képezi, az e fölötti elmélkedés minden síkján arra az első ránézésre kevésbé optimista megállapításra juthatunk, hogy ami Közép-Európát képezi, az a hiány. Az egyöntetűség, az integráció, a lényeg, az úgynevezett jelenség hiánya. Közép-Európát a legegyszerűbb negatív módon definiálni, azaz arról szólva, ami nincs benne, vagy csak kevés van belőle.

Az induktív gondolkodási mód valamint a politikai-társadalmi folyamatok *longue durée* kategóriájú elemzésének híve vagyok. Ez a perspektíva különösen szükséges ahhoz, hogy kikristályosítsunk bármilyen Közép-Európa számára jellemző tulajdonságot, amely valamilyen módon összeolvasztaná és ösztönözné régiónk lakosait a számukra lehető legjobb politikai döntések meghozatalára.

A FIATALABB EURÓPA

Közép-Európának nincs közvetlen kapcsolata az antik civilizációval. *Fiatalabb Európa* – ezt a címet adta Jerzy Kłoczowski professzor a lengyel régió középkori történelméről szóló jelentős művének, amelynek alcímében *„Közép-Kelet-Európát"* ír. Már ez jól mutatja a problémát a bennünket érdeklő jelenség definíciójával kapcsolatban.[1] Közép-Európa az, amely kizárólag középkori közvetítőkön keresztül használta fel a görögök és a rómaiak kulturális eredményeit, és egyáltalán nem használta az *Imperium Romanum* anyagi sikereit. Érdemes kiemelni ezt az aspektust, amelyet különösen a jobboldaliként azonosított körök nem értékelnek, függetlenül az elavult jobboldal–baloldal kategorizálástól. A mi Barbarikumunk nem csak később lépett kapcsolatba és sajátította el a vallási, filozófiai, politikai koncepciókat, melyek kontinensünk jövőjét meghatározó középkori monarchiákat és társadalmakat alapítottak. Nem vettünk részt abban az igen ősi tőkefelhalmozásban sem, ami a Római Birodalomban zajlott, melyet még nem forgácsolt szét a népvándorlás kora és az 5–10. századi politikai zűrzavar. Elég csak arra gondolni, hogy amikor Róma 35 ezer, Párizs 20 ezer, London 12 ezer lakost számlált, magas,

* A szerző a Kompania Kresowa Alapítvány munkatársa és a kresy.pl portál szerkesztőségi tagja. A Młodzież Wszechpolska (Összlengyel Ifjúság) régi aktivistája és vezetőségi tagja 2009–2010-ben. Publikációi a *Wszechpolak* és a *Polityka Narodowa* folyóiratokban, a *Do Rzeczy*, a *Myśl Polska*, a *Polska Niepodległa* hetilapokban, valamint a narodowcy.net és a prawy.pl portálokon jelentek meg. Írása a *Magyar Hüperión* számára készült lengyel nyelven. *(A szerk.)*

[1] Jerzy Kłoczowski: *Młodsza Europa. Europa Środkowo-Wschodnia w kręgu cywilizacji chrześcijańskiej średniowiecza*. Varsó, 1998, Państwowy Instytut Wydawniczy.

írástudó civilizációval, de mindenekelőtt többfunkciós termelő és kereskedő központokkal, akkor Közép-Európa területén, a Duna vonalát kivéve, gyakorlatilag még nem léteztek városok, a tisztásokon, a nagy erőfeszítéssel kiirtott erdőségek helyén, a nemzetségek a Nyugaton már a távoli ókorban elhagyott hódító-gazdálkodást folytatták.

Ez hozzájárult a társadalmi-politikai struktúrák kezdetleges voltához. A 6. századtól kezdődően Közép-Európát elfoglalták a keletről érkező szláv törzsek. Szokatlan konzervativizmust hoztak magukkal, amely az egalitárius társadalmi és az apró nemzetségi és törzsi berendezkedéshez való ragaszkodásban nyilvánult meg. Az első szláv előállamot jellemzően Szamo szervezte meg – aki valószínűleg frank kereskedő volt. Ugyancsak jellemző, hogy a jelentős szláv államok, amelyeket a hazai és helyi elit hozott létre, Lengyelország és Csehország, a második hercegséggel majd királysággal kezdettől fogva a Szent Római Császárság funkcionális részévé vált, melyet a német feudális réteg alkotott. Közép-Európa likviditását bizonyítja az a tény is, hogy egészen a középkorig a nagy eurázsiai sztyeppe előtere maradt, amelyről rendszeresen özönlöttek a nomád és félnomád népek. Egy részük tartósan megváltoztatta a régiónkat belülről, mint a türk bolgárok és a magyarok, egy részük kívülről, mint a mongolok és a tatárok, akik évszázadokig zargatták az itteni államokat. Meghatározták továbbá a Moszkvai Nagyfejedelemség civilizációs formáját és politikai kultúráját, amely ugyan csupán az újkorban, de oly nagy hatással volt régiónk e részének történelmére.

Habár az államszervezet, a feudális társadalom és a gazdaság tekintetében megkéstek, a közép-európai népek rendkívüli sikereket értek el a 10–15. század időszakában. A lengyel Piasztok, a cseh Premyslek, a magyar Árpádok tartósnak bizonyultak, időnként pedig annyira erősnek, hogy döntsenek a környezetükről is. Valószínűleg soha nem volt annyira kicsi a távolság a gazdasági fejlődés terén Közép- és Nyugat-Európa között, mint a 14. században, különösen, hogy régiónkat nem érintette katasztrofális mértékben a pestisjárvány. A 16. században lezajló nagy földrajzi felfedezések mégis olyan geogazdasági, utána pedig geopolitikai valóságot teremtettek, amely ismét a perifériára szorította Közép-Európát, idővel pedig létrehozta a politikai alárendeltség területét. Az itteni államoknak nem volt esélyük saját gyarmati tervekre. Elveszítették hát a gazdagság összpontosításának lehetőségét, kívül maradva az akkori tőkeáramláson, amit a korabeli tengeri kereskedelmi nyomvonalak képeztek. Az Európában akkoriban kialakított gazdasági dualizmus, amelynek határát a történészek elég találóan az Elba vonalára helyezik, államainkból Európa mezőgazdasági hátországát hozta létre. Ez visszahatott egyébként a társadalmi-politikai kapcsolatokra is. Mivel a gazdagság fő forrása régiónkban az extenzív művelésű földterület megnövelése és az alárendelt jobbágyok főuraik részére végzett egyre nagyobb munkára kötelezése volt, a régi lovagságból származó nemesség és főnemesség teljes mértékben uralni kezdték társadalmaikat. Egyrészről a feudális réteg nem engedte a hatalom központosítását a király kezében és egy korszerű, szervezett állam kiépítését, szakképzett hivatalnokokkal és hadsereggel. Másrészről visszafogta a városok és a polgárság fejlődését, megerősítve a gazdasági és technológiai visszamaradottságot. Ez a közép-európai államok gyors összeomlásához vezetett. Az egyetlen politikai tényező a régióban, amely a 16. század végén még hatalmas volt, az ólengyel I. Rzeczpospolita (Nemesi Köztársaság) formájában szintén szomszédai áldozatává vált, az említett szerkezeti gyen-

geségek miatt kétszáz év alatt teljesen eltűnt a föld színéről.

A NEMZETEK ANYJA

Az első világháború végéig, a korunk civilizációjának előzménye tekintetében kulcsfontosságú modernizációs korszakban, a közép-európai népek politikailag tehetetlenek (önrendelkezésüktől megfosztottak), gazdaságilag kihasználtak, többségükben kulturális inerciába süllyedtek voltak, a magyarok egyedüli kivételével, akik alanyiságukat – mindjárt mint egy európai nagyhatalom rész-szuverénje – már 1867-ben visszanyerték. Ennek a ténynek a jelentőségét bárki a saját szemével is megítélheti, aki akár csak egyszer járt Budapesten, s meggyőződött klasszikus monumentalitásáról, amely nem hasonlítható semelyik közép-európai fővároséhoz.

Közép-Európa „hiánya" a középkor végétől meghatározta Európa többségének – Kłoczowski után fogalmazva – nemzeti fiatalságát. A nemzetiség és a nacionalizmus fogalmának immár klasszikus elméleti gondolkodója, Hugh Seton-Watson definiálta éppen a magyarokat, de a lengyeleket és az oroszokat is, mint egyetlen történelmi nemzetet Közép- és Kelet-Európában.[2] Lényegében még a történelmi tekintetben oly régi államokat alkotó etnikumok – hogy Anthony D. Smith besorolását használjam[3] – is, mint a bolgárok, a csehek vagy a szerbek, államaikkal együtt elvesztették elitjeiket az uralkodó nagyhatalmak elitjeivel való asszimiláció javára. Elvesztették tehát azokat a csoportokat, melyek folyton aktualizálták a nemzeti kultúrát és öntudatot, melyek definiálják és propagálják konstitutív tulajdonságait és céljait a nemzeti rendelkezés eszméjének formájában: a nemzeti önrendelkezést formálni képes csoportokat. Például a cseh nemzeti mozgalom előfutárai, a cseh állam felépítése feletti vita helyett a korszerű cseh irodalmi nyelv megalkotásával voltak elfoglalva a 18. és 19. században. A régi szerb kultúrközösség dezintegrációja, melyből kiváltak az „eltörökösödött" bosnyákok vagy az utóbbi évtizedekben a montenegróiak, de a macedón öntudat létrejötte – a titoizmus, a totalitárius társadalomszervezés szerepéből kifolyólag is (amely eltérő, még a bolgárral szemben is ellentétes) – ennek a közösségi dezintegrációs folyamatnak a megnyilvánulása.

Mindez mutatja, mennyire bonyolult és hosszú volt az etnogenezis folyamata Közép-Európában és a Balkánon. Régiónkban a nemzetek többsége friss dátummal rendelkező társadalmi tényező, melyek esetében maga az eszme – a 19. század második felében gyakran forradalmi beállítottságú népből származó értelmiségiek új osztálya által felemelt nacionalista koncepció – megelőzte a társadalmi helyzetet. Ezen új nemzetek „felébresztői" csak a nyelv és a népi kultúra fenomén-voltára tudtak hivatkozni, és innentől fogva az etnikai elv lett a társadalmi és politikai integráció alapelve a világ e felén. Ezt az elvet átvették a régi történelmi nemzetek, a magyarok és a lengyelek is, akiknek meg kellett küzdeniük mind az imperiális vezetők asszimilációs erőfeszítéseivel, mind pedig az új nemzetek etnikai szeparatizmusával. Az etnogenezis végső folyamata a régiónkban tehát az 1918–1939 évekkel kapcsolatos, amikor is az összes nemzet alkotmányosodott a saját államában, amely többé vagy kevésbé megfelelt az ambíciójának. Ez a kulcspillanat, amely régiónkat megszerkesztet-

[2] Hugh Seton-Watson: *Nations and States. An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*. London, 1977, Methuen.

[3] Anthony D. Smith: *Etniczne źródła narodów*, Krakkó, 2009, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

te. E struktúrát még nem rombolta le a II. világháború pusztítása, sem pedig egy totalitárius mechanizmus segítségével megvalósított, kommunista ideológián alapuló moszkvai politikai alárendeltség több évtizede.

A közép-európai térség tehát már a 20. század első felében végleg nemzeti-etnikai alapon szerveződött, és ennek következményeként politikailag felszabdalttá vált. Ez régiónkat elkülöníti Kelet-Európától. Az ukrán és a fehérorosz nemzeti öntudat korifeusai nem voltak képesek független államokat létrehozni ebben a kulcsfontosságú időszakban, mivel koncepcióikat a néptömegek, melyekre hivatkoztak, közömbösséggel fogadták. Jellemző, hogy az 1919–1920-as években Közép- és Kelet-Ukrajna jelenlegi lakosságának lényegesen nagyobb száma tartozott a Vörös Hadsereg bolsevik seregeibe, mint a Szimon Petljura-féle Ukrán Népi Köztársaság nemzeti hadseregének egységeibe. A fehérorosz aktivisták még inkább légüres társadalmi térben működtek. E nemzetek lényegében az egész 20. században *in statu nascendi* állapotban voltak. Úgy tűnik, az ukránok integrális nemzeti öntudata a szemünk előtt edződik a donbaszi szeparatisták és az őket támogató Oroszországgal szembeni konfliktus tüzében. A fehérorosz társadalom továbbra is szétszakított, továbbra sincs meg benne az egyetértés a történelmi örökség, az öntudatot és céljait formáló értékek, szimbólumok alapelemei tekintetében. Megállapítható tehát, hogy a nemzetalkotó folyamat ebben az államban továbbra is tart. Hasonlóan lehet jellemezni a helyzetet Moldovában.

Régiónkban az etnikai alapon megalakult nemzeti kultúráknak nem sok köze volt a liberalizmus ideológusai által kidolgozott társadalmi szerződés elméletéhez, ugyanúgy nem volt a kapitalizmus által hajtott szocio-gazdasági modernizáció melléktermékе, sem pedig a felvilágosodás eszméitől elfogult uralkodó elit és annak bürokratikus szervei által kidolgozott projekt egy racionális és irányítható társadalom megalkotására, mint ahogy ezt olyan modernisták szeretnék, mint Ernest Gellner, John Breuilly vagy Eric Hobsbawm.[4] 1918-ig Közép-Európa teljes területei a kisszámú ipari központ mezőgazdasági hátterét képezték, az itteni nemzetek nem rendelkeztek saját állammal. A nemzetek szintjére itt egyszerűen jobbágy társadalmak jutottak fel. Csupán a lengyelek vagy a magyarok esetében voltak a nemzetnek mindvégig saját történelmi, posztfeudális elitjei az alárendeltség időszaka során, biztos kézzel vezetve a nemesség által, amely végül kibocsájtotta magából e sajátos, társadalmainknak megfelelő csoportot egy politikailag aktív értelmiség személyében. Máshol a nemzeti vezetők, az új értelmiség közvetlenül a népből váltak ki. A közös származás, nyelv és kultúra eszméire való hivatkozás szorosan kötötte az új öntudatot a hagyományos népi vagy nemesi kultúrához, melyben fundamentális szerepet töltött be a vallás. Nem csupán a társadalmi konzervativizmus alapját képezte, de egy saját–idegen elkülönítő elvet is. A nemzeti öntudat felébresztői közül nem hiányoztak a lelkészek. A nemzetiségi mozaik régiónkban tehát egyúttal vallási mozaik is.

A helyettes hegemón és a posztkolonializmus

A kommunizmus időszaka egy soron következő idegen politikai dominancia és gazdasági kizsákmányolás ciklusa volt a régió történelmében. A programszintű internacionalizmus ellenére, ahhoz, hogy megtarthassák rendszereik stabilitását, az idő elteltével a helyi kommunistáknak

[4] Paul Lawrence: *Nacjonalizm. Historia i teoria.* Varsó, 2007, Książka i Wiedza.

is egyre nagyobb kedvvel és egyre nagyobb mértékben kellett a nemzeti narrációhoz és eszmékhez folyamodniuk. Az általuk alkotott hatalmi rendszer – amely némelyik államban a totalitarizmustól az autoritarizmusig fejlődött (mint Lengyelországban vagy Magyarországon), máshol pedig megtartotta feltétlen totalitárius jellegét (mint Romániában) – a társadalomformáló eszközök egész készlete valamint a gazdasági rendszer totális megváltoztatása ellenére sem morzsolta fel a hagyományos kulturális és társadalmi mintákat. Viszont a „reálszocializmus" állam- és rendszerelvű rezsimje paradox módon gátat szabott a fogyasztói-kapitalizmus és ideológiai felépítménye, vagyis a „frankfurti iskola" posztmarxistái által újraértelmezett liberális elvekkel Nyugaton képzett dekadenciának. Ezt a művet folytatták az Új Baloldal soron következő hullámai, melyek 1968 óta özönlöttek az egyetemi kampuszokból a nyugati városok utcáira, onnan pedig a politikai, kulturális, gazdasági hatalom kabinetjeibe.

A reálszocializmus mégis kevésbé szorosan záró gát volt. Szintúgy a paradox helyettes fantom-hegemón jelenségét alakította ki. Ezt a fenomént találó módon fogalmazta meg Ewa Thompson. E szlavisztika professzor a chicagói Rice Egyetemen még a 21. század első évtizedében azt javasolta, hogy a politikai, kulturális élet valamint a gazdasági folyamatok rendellenességeinek vizsgálata mellé vegyük fel a posztkolonializmus elméletét. Ugyanekkor észrevette az alapvető különbségeket az afrikai vagy ázsiai társadalmak posztkoloniális helyzetéhez képest. A gyarmatosított népekre, különösképpen az elitrétegekre nézve jellemző intellektuális és érzelmi önrendelkezés elvesztésének klasszikus folyamata mindig akkor jelenik meg, amikor e népek tudatosan vagy kevésbé tudatosan elismerik, hogy a gyarmatosítók által kialakított magasabb civilizációs szintű eszmék, intézmények, kulturális vagy jogi minták határozzák meg saját eszméit vagy működésük alapját. Edward Said bizonyítja, hogy a gyarmatosítottak még saját öntudatukat is a gyarmatosító által alkotott kép alapján kezdik el szerkeszteni.[5] Thompson észreveszi, hogy a Szovjetunió dominanciája Lengyelország felett kizárólag a katonai túlerőből eredt. A legkisebb mértékben sem volt vonzó az alárendelt lengyel nemzet számára, ellenkezőleg, az a legelejétől kezdve magában hordta és megtartotta civilizációs felsőbbrendűségét a politikai hegemónnal szemben. Úgy vélem, ki lehet terjeszteni ezt a gondolatot a régi szovjet szatellit blokk összes államára. De ebben a helyzetben a lengyel nemzet talált magának egy helyettes hegemónt „a Nyugat" szerepében, amely fogalom annál inkább mitologizált volt, minél szorosabban határolt el bennünket a „vasfüggöny" Nyugat-Európától, és minél kevésbé tudta a kommunista rendszer teljesíteni társadalmunk lelki és anyagi törekvéseit.[6]

A kommunista rendszer és a Szovjetunió hatalmának összeomlása automatikusan átváltoztatta a fantom posztkolonializmust valódivá. Francis Fukuyama „történelem vége" elmélete a liberális demokrácia úgynevezett felsőbbrendűségéről minden más politikai rendszer felett, és elkerülhetetlen győzelme globális szinten, sehol Európában nem szerzett annyi követőt a politikai elit körében, mint a régiónkban, az alatt a tizenegynéhány év alatt 1989 után. Sehol sem volt ennyire elfogadott Washington hegemón, nagyhatalmi pozíciója és politikája. Lengyelország,

[5] Edward W. Said: *Orientalizm*. Varsó, 1991, PIW /Biblioteka Myśli Współczesnej/. [Magyarul: *Orientalizmus*. Budapest, 2000, Európa. *(A szerk.)*]

[6] Ewa Thompson: The Substitute Hegemon in Polish Postcolonial Discourse. Forrás: http://www.owlnet.rice.edu/~ethomp/The%20Surrogate%20Hegemon.pdf. (Utoljára megtekintve: 2017. november 4.)

Csehország és Magyarország vezetői 1999-ben támogatták az USA és a NATO agresszióját Jugoszlávia ellen, amely igyekezett megvédeni szuverenitását területének egy része felett az albán szeparatisták elleni harcban. Az akkori lengyel külügyminiszter és egy rendkívül befolyásos szereplő a korabeli lengyel politikai színpadon, Bronisław Geremek, a Lengyelország szerbekkel szembeni fellépéséről szóló vitában egyenesen előadta a globális demokrácia és emberi jogok felsőbbrendűségének doktrínáját a nemzeti államok szuverenitása felett. 2003-ban ugyanezen államok vezetői politikailag nyíltan támogatták az USA agresszióját Irakban, amely illegális és eredményeiben katasztrofális volt az egész Közel-Keletre és Európára nézve. Lengyelország is részt vállalt ebben katonailag azzal, hogy kiküldte a megszálló erők támogatására saját, elég számottevő kontingensét. A közép-európai államok nagy részének fő politikai célja az európai uniós és NATO csatlakozás lett, amelyre úgy tekintettek, mint a „történelem befejezésének" feltételére a régiónkban. Az integrációt mint célt a maga nemében kezelték, és az eurointegrációs folyamat keretében beleegyeztek az eurokraták és vezető nyugati államok legtöbb, messzemenő feltételébe.

A közép-európai elitek dogmatikus módon a gazdaságpolitika neoliberális *agendá*ját terjesztették. Szabad kereskedelem, tömeges privatizáció, ezen belül bank- vagy gazdaság vérkeringési rendszerprivatizáció, a piacok teljes szabályozatlansága, különösen a tőkepiacé. Mindez gazdaságaink periférikussá válásához vezetett, amelyek valójában a német gazdaság ágazataivá váltak. A legtöbbet ezen a liberális elitek nyerték, akik a kormányzó elit részét képezték.

A globális gazdasági válság, amelyet az amerikai plutokrata osztály robbantott ki, az eurozóna déli államainak elsöprő gazdasági válsága, mely a közös valuta felvételének következménye, a migránsválság, amely az amerikai imperiális politika eredménye a Közel-Keleten, és a kozmopolita multikulturalizmus eszméje, amely meghatározta a nyugat-európai politikusok és társadalmak viselkedését, egyfajta szemléletváltást hozott nemzeteinkben, különösképpen Lengyelországban, Csehországban, Szlovákiában és Magyarországon.

„Közép-Európa az, amely kizárólag középkori közvetítőkön keresztül használta fel a görögök és a rómaiak kulturális eredményeit".

Lényegesen nehezebb lesz levetni a posztkolonializmust, vagyis jelen esetben inkább a gazdasági alapú neokolonializmust. A németek egyúttal a fő kereskedelmi partner, világos dominanciával Közép-Európa államaiban. A német kapitalisták a fő befektetők a régiónkban. Külföldi, tehát alapvetően nyugati tőkéjű alanyok alkotják a magyar bruttó nemzeti összetermék (GDP) 63,7%-át, a cseh GDP 59,7%-át, a szlovák GDP 46,5%-át, a lengyel GDP 39,9%-át. Külföldi bankok gyűjtötték be az eszközök 98%-át ebben a szektorban Szlovákiában, 82%-át Csehországban, 80%-át Magyarországon, 60%-át Lengyelországban.[7]

Közép-Európa határai

Ha a *longue durée* értelmében megpróbáljuk kijelölni Közép-Európa határait, észrevehetjük, hogy nem is annyira egyértelmű, és a mai napig vitákat vált ki. Úgy tűnik, hogy Közép-Európába a Visegrádi csoport országait, Romániát, Bulgáriát, Macedóniát, Szerbiát és Horvátországot lehet kapcsolni.

[7] Leonid Bershidsky: How Western Capital Colonized Eastern Europe. Forrás: https://www.bloomberg.com/amp/view/articles/2017-09-12/how-western-capital-colonized-eastern-europe. (Utoljára megtekintve: 2017. november 4.)

Mindegyik állam etnikai gyökerű, melyben jól kialakult a nemzeti öntudat és lényeges metapolitikai érték marad a nemzeti állam szuverenitásának fogalma. Emiatt is hagytam ki Szlovéniát, amelynek társadalma és politikai elitje erősen azonosítja magát a nyugati államok elitjei által erőltetett európai integráció

József Piłsudski emléktáblája Abbáziában

föderatív projektjével. Mindegyik nemzet olyan ethnoszból származik, amelybe az európai kultúra két változatát, a katolikust és a keleti-ortodoxot oltották a 9–10. században. E civilizációs közösség keretei kizárják Albániát és Bosznia-Hercegovina bosnyák részét – az utóbbinak, amely lényegében a nyugati államok protektorátusát élvezi, az ottani szerbek és horvátok nemzeti önrendelkezési jogainak megvalósítása szellemében az ősi állami kérdésének megoldását javasoljuk. A szuverenitáshoz való ragaszkodást erősíti a politikai tehetetlenség hosszú történelme az idegen hatalmak alatt, amely többségük esetében a Szovjetunióval való alárendelés formáját öltötte az 1944–1989-es években. Mivel az itteni népeknek már jól kialakult nemzeti öntudatuk és kultúrájuk volt, amely kiegészítésképpen jó támogatást talált az állami szuverenitást megtapasztaló társadalmi emlékezetben, nem szovjetesedtek el olyan mértékben, mint az ezen tapasztalatokat nélkülöző fehéroroszok és ukránok ősei. A szovjet múlt folyton e kialakulóban lévő nemzetek habitusára nehezedik, olyannyira, hogy nem lehet a közép-európai nemzetek közé sorolni őket.

Más oldalról a közép-európai nemzetek kibontakozásának folyamata a korszerű nemzeti közösség felé a szomszédos etnikai csoportokkal vívott erős konfliktusokon keresztül valósult meg, gyakran történelmileg kialakult, nemzetiségi szempontból kevert területeken. Ezeknek az államoknak a társadalmai, Csehország kivételével, elementárisan konzervatívként határozhatók meg, tehát inkább szkeptikusnak az Új Baloldal által a nyugat-európai társadalmakban bevezetett változásokkal szemben, ami megnyilvánul az idegen kultúrkörökből származó nagyobb számú menekültek befogadásának ellenzésében is. Mindezen államok – Immanuel Wallerstein osztályozásának megfelelően – a perifériáját vagy fél-perifériáját képezik annak a globális gazdasági rendszernek, melynek központját az USA és Németország alkotják, és mint ilyenek a gazdasági kizsákmányolás területét is képezik.[8] Az iménti előfeltételek kikapcsolják Közép-Európából, földrajzi elhelyezkedésük ellenére, nem csupán Németországot, de Ausztriát is.

[8] Immanuel Wallerstein: *Analiza systemów-światów. Wprowadzenie*. Varsó, 2007, Dialog.

Geopolitikai tekintetben mindezek az államok Macedónia és Szerbia kivételével az Európai Unió és a NATO részei. A szocialista keleti blokknak, majd magának a Szovjetuniónak a bukása után (Macedónia, Szerbia és Horvátország esetében a szocialista Jugoszlávia bukása után) mindegyik a nyugati hatalmak által kifejtett politikai befolyás közepette, az e hatalmakban székelő elitek korporatív (multi) kapitalizmusának gazdasági kihasználtságában találta magát – azoknak az ideológiai és kulturális trendeknek a nyomása alatt, amelyek mind alulról érkező diffúziók, mind pedig az Európai Unió jogi-politikai nyomása révén átszűrődtek. Az ellenállás és az emancipáció e sokrétű hegemónia ellen, tehát úgy tűnik, a fő közös érdeke minden közép-európai államnak. Ez különíti el őket a balti államoktól, amelynek nemzetei e geopolitikai feltételeken túl a közép-európaiság minden más jellemző tulajdonságával rendelkeznek. Mégis, földrajzi elhelyezkedésük messze észak-keletre tolja őket a régiótól, az Oroszországot a Baltikumtól elvágó övbe, ennek az erős államnak a fő területe és a kalinyingrádi övezet közé szorítva. Ezért a litvánok, a lettek és az észtek meglehetősen elenyésző saját potenciállal rendelkeznek saját egzisztenciális érdekük azonosításához e nyugati központok hegemón struktúráival szemben, amit Közép-Európában fel kellene mutatni.

Az ellentétek közege

Alapvető kiindulópontja a Közép-Európáról való elmélkedésnek az etnikai különbözőségen alapuló politikai töredezettség megállapítása. Amennyiben a nemzeti öntudathoz, integrációhoz, szuverenitáshoz való kapcsolódást mint értéket határozzuk meg, tudatosítani kell magunkban a tényt: ez megakadályozza, hogy a régiónkról olyan politikai integrációs kategóriában véleked-jünk, amint azt Lengyelországban az *Intermar(i)um*-eszme egyes fanatikus követői teszik. Közép-Európa államai között érdekellentétek vannak, amelyek néha alapvető szintűek. Számos autochton magyar közösség létezik Szlovákia, Románia vagy Szerbia mai területén, valamint Budapest kiterjesztett nemzeti szolidaritási politikája mindig feszültségek alapját fogja képezni a Pozsony, Bukarest és Belgrád irányú kapcsolatokban. Viszont ezt nem róhatjuk fel a magyaroknak. Különösen nem tehetem én, mint lengyel, aki úgyszintén energikus politikát várok el a lengyel állam részéről a Litvániában, Fehéroroszországban, de szintúgy a Csehországban élő lengyelek támogatása tekintetében. A hadi események, a nemzeti konfliktusok friss emléke tekintében még határozottabb formákat ölt a Horvátország és Szerbia közötti kapcsolat. Nem lehet kihagyni az ellentéteket ezen az alapvető szinten Bulgária és Macedónia között sem. Az etnikai öntudat és a nemzetiségi csoportok politikai önrendelkezési formái miatt zajló konfliktusok mindig olyanok, amelyekben legnehezebb bármilyen kompromisszumot elérni, hiszen nem kimérhető értékeket érintenek, hanem egzisztenciális jelentőségük van. Ezeket csak a konfliktusban részt vevő felek kölcsönösségével lehet megoldani, melynek jellege viszont krónikus és antagonisztikus. Semmilyen harmadik szereplő e téren nem fog tudni változtatni, a kívülről megszabott megoldások mindig törékenyek, és csak mélyítették a konfliktust, ahogy határozottan bizonyította ezt Jugoszlávia széthullása, amely előzőleg a kommunisták internacionalista társadalmi kísérletének színtere volt.

Régiónkban egyébként sincs egyetlen szereplő, aki ilyen megoldásokat eszközölhetne. Közép-Európa lényege, hogy nincsen egy nemzet, egy állam, melynek annyira egyértelmű fölénye lenne a többi felett, hogy kísérletet tegyen egy regionális hegemóniára. Megnyugtathatom a *Magyar Hüperión* olvasóit, néhányukat talán el is

szomorítom, hogy ilyen feltételeket még Lengyelország sem teljesít. Lengyelországnak 38,4 millió lakosa van. Az általam definiált Közép-Európa fennmaradó államai lakosainak együttes száma 65,1 millió. Lengyelország bruttó nemzeti összterméke 2016-ban 467,5 milliárd dollárral egyezett meg nominálisan. A fennmaradó államok esetében ez összesen 745,4 millió dollár. Még kedvezőtlenebb Lengyelország számára a katonai haderő paritása. Ha beszélhetünk egyáltalán bármiféle dominanciáról az országom esetében, akkor kizárólag pénzügyi téren. A Varsói Értékpapír Tőzsde egyértelműen magasabb tőkésítéssel rendelkezik, mint az összes közép-európai tőzsde együttvéve. Az Osztrák–Magyar Monarchia története azonban épp a közép-európai hegemón birodalom építésének kudarc-története. Nem volt képes megmenteni alanyiságát, az utolsó időszakban Berlin politikája dominálta. Egyúttal annak hegemónjai sem tudták legyőzni a széthúzó tendenciákat.

A különösen Lengyelországban előszeretettel emlegetett *Intermar(i)um*-eszmét geopolitikai okokból hozzák fel. A lengyelek ama történelmi komplexusának a tükröződése ez, hogy a nagy Észak-európai-alföld nyitott terében helyezkednek el, amely az Északi-tengertől húzódik és észrevétlenül megy át Oroszország hatalmas területére. Történelmileg kelet és nyugat hatalmainak ütközőfelülete volt, ami a lengyelek számára katasztrofális következményekkel járt. Természetesen a csehek, a szlovákok, a magyarok, annál is inkább a horvátok vagy a szerbek perspektívája más, ami nem csupán a Kárpátok ívén kívüli fekvésüknek, hanem az orosz politika okai, lehetőségei és célja józanabb megítélésének is köszönhető. A lengyel politikai elit, de a lengyel társadalom nagy része szintén tévesen azonosítja Oroszországot mint aktuális veszélyt egzisztenciális értelemben, valójában erőforrásokat keres ellene. Semmi különös nincs tehát abban, hogy nehéz megértést találni egy ilyen felfogás mellett, nem csupán a nyugat-európai államok körében, de régiónkban is, Románián kívül, amely hasonló álláspontot foglal el. Paradox módon a bukaresti és a varsói politikusok kínálnak feltételeket azoknak a veszélyeknek, amelyektől tartanak. Az ő egyértelmű *bandwagoning* hozzáállásuk Washington politikájával kapcsolatban, amit az egykori Szovjetunió zónájában való beavatkozásra találtak ki, abból a célból, hogy állandó nyomást gyakoroljanak Moszkvára, és arra ösztönözzék, hogy a globális versenyben Kínával az USA-t támogassa, csak a konfliktus fokozásához vezet. Hiszen ilyen helyzetben Oroszország, amely korábban befolyásának szilárdítására koncentrálta magát a régi szovjet köztársaságokban, agresszív politikával válaszol. A próbálkozás Ukrajna áthúzására a nyugati integrációs struktúrákba, fokozta a feszültséget a politikai és stratégiai előkészületek szintjén, minthogy nehéz lenne elgondolni: Moszkva megengedné, hogy teljesen kikerüljön befolyása alól az az állam, mely az ő puha alhasába vágódott. Analóg módon, kiugróan agresszív lépésekre lehetne számítani az USA részéről akkor, ha bármiféle politikai frakció forradalmi módon átvenné a hatalmat Mexikóban, hogy integrálja az országot politikai és gazdasági szinten Kínával. Közép-Európa víziója mint amerikai bástya, ráadásul Ukrajnával, de akár Fehéroroszországgal kiszélesítve is egyértelmű recept egy egész régió, különösen Lengyelország számára egy katasztrofális hatású konfrontáció elindítására, tekintet nélkül arra, hogy ki lenne a nyertese.

A lengyel elit által formált *Intermar(i)um*-koncepció tehát alapvetően hibás. Egy téves értékelésből indul ki, amely jelenleg veszélyt jelent a régió államainak alanyiságára nézve, ráadásul az erre az értékelésre alapuló politika hozzájárul azoknak a veszélyeknek a kiprovokálásához,

melyeket kezdeményez. Közép-Európa nem definiálhatja magát politikailag egy amerikai kordonként, amely elválasztja Oroszországot Nyugat-Európától, mivel ilyen helyzetben mind keleti irányból agresszió céljává válhat, mind nyugati irányból nyomás vár rá. A lengyelek és a románok inkább a magyaroktól tanulhatnák a nyugati hatalmak befolyásának kiegyensúlyozási politikáját.

AZ EMANCIPÁCIÓ

Ami ténylegesen egyesíthetné Közép-Európát, az pontosan az a törekvés, hogy áttörhessük a nyugati hatalmak és a velük kapcsolatos politikai elit politikai, gazdasági hegemóniáját, s az ideológiai nyomással szembeni ellenállás érdekében történő cselekvés. Ennek a hegemóniának a megvalósításáért felelős kulcsszervezet az Európai Unió, így hát a közép-európai államoknak lépéseket kellene foganatosítaniuk működésének befejezésére a jelenlegi nemzetközi szervezet formájában, melyet arra programoztak, hogy a föderalizációra és egy európai szuperállam létrehozására törekedjen. Kívánatos lehet megtartani régiónkban a vámuniót, szintúgy a közös piac elemeit, ugyanekkor egy szintén közös, az USA befolyását ellensúlyozó, védelmi politika kifejlesztése is. Államainknak azért is tenniük kellene, hogy visszavezessük a NATO-t a neki szánt szerephez, azaz a tagállamok biztonsági és területi integrációjának védelmi szövetségére korlátozni.

Kulcsfontosságú aspektusa régiónk közös emancipációjának gazdasági helyzetének megerősítése. Alapvető, történelemből eredő gondja államainknak, hogy hiányzik a pénzügyi tőke. A nyugati tőke beáramlása mindig olyan gazdasági és pénzügyi politikai feltételekkel volt körülvéve (washingtoni neoliberális konszenzus), amely a kizsákmányoltság tárgyává tett bennünket. Megerősítette gazdaságaink periférikus jellegét, kevéssé innovatív, tehát kisebb hasznú termelési módra alapul a működése, alárendelt gyártási lánc szerepét látjuk el, ami az egyenlőtlen árucsere jelenségét és a hozzáadott érték eláramlását hozza magával. Ráadásul e helyzetet évszázadokon át determinálta a gazdaságföldrajzi feltételrendszer, vagyis államaink távoli elhelyezkedése a fő gazdasági árucsere útvonalaktól. Régiónk államainak ezért is minél nagyobb mértékben érdekeltnek kellene lenniük a kínai tőke megszerzésében és a *„One road – one belt”*-projekt megvalósításában. Ahogy a lengyel geopolitikus, Jacek Bartosiak helyesen megállapítja, az egész Eurázsián átívelő nagy, korszerű, transzkontinentális szállítási főútvonal megvalósítása, melynek kiinduló csomópontja Közép-Európába kerül, igazi forradalmat jelent a globális gazdasági rendszerben. A kínai tőkét mindenképpen a régiónkat észak–dél irányú vonalban integráló szállítási és energetikai infrastruktúra kiépítésére kell felhasználni. A közép-európai államoknak, ahelyett, hogy Peking figyelméért versengenek, koordinálniuk kellene a lépéseiket vele szemben, a kínaiak által kezdeményezett 16+1 csoport keretében.

„A nemzetiségi mozaik régiónkban (…) egyúttal vallási mozaik is.”

Közép-Európa belső tere és környezete annyira komplikálttá teszi a helyzetét, hogy nem lehet megtalálni egyetlen egyszerű formulát a belső ellentétek feloldására, a problémák kezelésére, a kihívásokkal való szembenállásra. Amit tehetünk, hogy tudatosítjuk magunkban a valós jellegét, és hogy rugalmasan állunk hozzá mindenhez külön-külön, anélkül, hogy a régiónkon kívül megírt forgatókönyvekbe foglalnánk azokat.

Ford. Molnár Ferenc